

תנו לאנשים לרקוד והם ירקדו

באחרונה יצא לאור הספר **ברגל יחפה** - מסורת יהודי תימן במחול בישראל בהוצאה משותפת לעמותת "אעלה בתמר" וללהקת "ענבל". זהו ספר מהודר, בכריכה קשה ומבריקה ומשובץ תמונות צבעוניות של מחול תימני. הספר כולל אסופת מאמרים בנושא מחול תימני מסורתי ומחול תימני לבמה. המשותף לכל המאמרים הוא בחינת מקומו של מחול יוצאי תימן בתרבות ובמחול בישראל וקשרי הגומלין בין השניים. בספר מאמרים בנושאים מגוונים, מסקירת מחול יהודי תימן ושיבוצו בתרבות הישראלית, דרך תולדות להקת "ענבל", ועד לזכרונות של שרה לוי-תנאי. מאמרים נוספים בוחנים את המחול והשירה כאמצעי ביטוי לעולמן הפנימי של הנשים היהודיות בתימן וההשפעות של מחול יהודי תימן על ריקודי העם הישראליים, על אמנים יוצאי תימן ועל המחול לבמה. את הספר ערכה נעמי בהט-רצון וכתבו בו ממיטב העוסקים והחוקרים בתחום, ביניהם: שרה לוי-תנאי, לאה אברהם, רות אשל, צבי פרידהבר, דן רונן, גיורא מנור ושלומית תנאי.

נעמי בהט-רצון, האם את יכולה לספר על תהליך בחירת המאמרים. האם בחרת מאמרים קיימים או הזמנת חומרים חדשים, לפי תפיסה מסוימת.
רוב המאמרים נכתבו במיוחד לספר זה והם חדשים, החלק הנותר הוא של מאמרים מעודכנים ולעיתים מורחבים. עניינה אותי מקומה של מסורת יהודי תימן בתרבות הישראלית בכל הרבדים של המחול - ממחול אתני במסגרת הקהילה והמשפחה דרך מחולות עם וחברה ועד למחול לבמה. התחלתי לחשוב מיהם האנשים שיכולים להיות שותפים לעניין הזה. ניסחתי את הנושאים העיקריים, כאשר במרכז ניצב הסיפור של רחל נדב ותרומתה למחול לבמה, שעליה עוד לא נכתבה עבודה מחקרית, חוץ ממאמר אחד או שניים של צבי פרדהבר. ידעתי שרות אשל

**נעמי בהט-רצון,
עורכת הספר ברגל
יחפה - מסורת יהודי
תימן במחול
בישראל, מאמתה
שהמחול האתני
התימני ימשיך
להתקיים עוד הרבה
זמן. לדבריה,
התרבות הישראלית,
העממית והבימתית,
מאמצת בחום את
החומרים האלה
מכיוון שהם
רלוונטיים לה**

עוסקת בנושא הקשר בין מחול אתני למחול במה. לקחתי על עצמי את החלק האתני ועדכנתי יחד עם לאה אברהם מאמר שיצא כמה שנים לפני כן.

באיזה אופן לדעתך המחול התימני השפיע על המחול הישראלי והאם התהליך הזה דינמי ונמשך גם היום?

התהליך הוא בכל מקרה דינמי: כל התרבות האנושית, אפילו זו המתרחשת במסגרת האתנית, שהיא המסורתית ביותר, היא דינמית ותמיד משתנה. הריקוד התימני מבוסס על דגמים מסוימים ומסורות מסוימות אבל הוא מושפע ומשפיע. אם ניקח, לדוגמה, את הצעדה התימנית, היום ישנן וריאציות שלמות לצעדה הזאת. הצעדה התימנית היא כבר נתון, היא כבר ישראלית ואומצה על-ידי החברה הישראלית, ונעשים בה שימושים, לאו דווקא בקשר ליהודי תימן ולמחול התימני. בקשר לטקסטים, לפעמים הותאמו להם לחנים חדשים, כך, למשל, עשתה לוי-תנאי. אנחנו רואים התפתחות מאוד מעניינת שבה פיוטים שמושרים בבית הכנסת או בבית הפכו מאוחר יותר לחלק מן הזמר הישראלי ואחר-כך לחלק מן המחול של לוי-תנאי. אני חושבת שההשפעה ממשיכה להתגלגל בכל מיני צורות. יוצאי תימן היו מאוד מוכשרים בזמר ובמחול והחוש הלשוני שלהם היה מאוד מפותח והשפיע על העברית של הישראלים.

בנוגע למחול הישראלי העכשווי, גם כאן ישנה השפעה של המחול התימני, כמו בעבודות של ברק מרשל למשל.

זה פרק אחר, שונה לחלוטין. הדור הצעיר בקיא מעט מאוד במסורת יהודי תימן וזה לא מטריד אותי. הוא כבר תוצר של תרבות אחרת. אבל בכל זאת יש לו מורשת אמהות שחדרה דרך המסננות שלו. יש לנו דור שני ושלישי שבו האמהות והסתבות עדיין שרות את השירים האלה, כך שהחומר הזה מופיע בכל מיני גלגולים ורבדים. כמובן ישנו שוני בין מה שהיה בתימן לבין מה שקיים היום, אבל דברים מסוימים נשארו. למשל, תמיד רקדו בחתונה וגם היום בישראל עושים זאת; כך גם מקיימים טקסי חינות. ישנם צירופים מעניינים של חלק מסורתי עם חלק ישראלי חדש. ישנו "פופ-תימני" או ריקודי חברה ישראלים המבוססים על צעדי דגם תימני. תבואי לחתונה היום: מספיק שיש שם תימני אחד ומוסיקה במשקל זוגי ובקצב מזרחי. התימנים בחתונה יבצעו את הצעד התימני הבסיסי של

הדעסה או הצעד התימני הידוע, וכולם יצטרפו אליהם. דבר כזה ולא היה קיים בתימן והוא ייחודי לארץ. זה הצורך בריקוד המוני.

בישראל, המחול הפך ממרכיב חברתי-תרבותי מרכזי בקהילה, כפי שהיה בתימן, למחול ייצוגי לבמה.

נכון, אם כי יש עדיין מקומות בארץ, שמשפחות מורחבות גרות בצמידות, והן ממשיכות לשמור על הערכים המסורתיים, כולל אלה של המחול והזמר. בראשית שנות ה-70 חששו שהמסורת הזו הולכת להיעלם ואנחנו חייבים למהר ולתעד אותה. מצד אחד צדקנו, כי יש דברים שהיו קיימים אז ולא קיימים היום. אבל, מצד שני, לא שיערנו עד כמה הדברים ימשיכו להתקיים: הקהילה התימנית היא סגורה יחסית ונצמדת לאורח חיים דתי. הדברים נשמרו במחול ובזמר במעגל החיים ובמעגל השנה בצורה מאוד ברורה. הם משתנים כל הזמן אבל עדיין לא נכחדו לגמרי, לשמחתנו.

אבל התחושה היא שהמחול התימני בישראל פחות ספונטני ויותר מסוגנן מן המחול בתימן.

צריך להפריד בין מחול במסגרת משפחתית-קהילתית, שהוא אתני, לבין מחול לבמה. במקרה של המחול לבמה - את צודקת. במקרה של המחול הקהילתי-משפחתי עדיין נשמרה בו מידת הספונטניות והמסורת עד היום. אם כי יש שינויים: קיצצו בזמן, ישנם פחות אנשים שבקיאם במסורת, יש פחות סולנים, מידת האימפרוביזציה פחותה. בתחום הבמה ניתן להבחין בין שני רבדים: קבוצות אתניות שמשחזרות מחול לשם שימור, תיעוד וחיווק הצוותא הקבוצתית-דתית. להקת "ענבל", היא תופעה מסוג אחר, זהו תיאטרון מחול בן-זמננו שמשלב חומרים אתניים. בראשיתה ובפסגתה של הלהקה היו רק חומרים של יהודי תימן והיום הכל פתוח. כמובן שישנה השפעה הדדית בין הרבדים.

נדמה שהשפה המחולית-מושגית הקיימת בתחום היא מצומצמת. האם יש לך שפה מושגית עשירה מספיק כדי לקיים עליו מחקר אקדמי מקיף ומעמיק?

הלוואי שהיה לי הזמן לחקור את כל מה שיש לפני ושמתגלה לי כל הזמן. המגבלה במחקר כזה היא תקציבית בעיקרה ולא מושגית. צריך לתעד את הכל בפרטים כי אי-אפשר לדבר על מחול בלי לראות אותו. אחר-כך צריך לעשות

טרנסקריפציה של התווים, לרשום את המחול. רשמנו את המחול בכתב אשכול-וכמן. הרבה עבודות נעשו בנושא הזה עם סטודנטים. בדקנו והסרטנו כמה עבודות. הבעיה היא בעצם איך לתעד. צריך ליצור את הכלים המתאימים למחקר הזה. זו בעיה ידועה במחקר של המחול האתני.

יש כאלה שסבורים, שכדי לשמר את המחול התימני צריך להפוך אותו לעממי ולנגיש יותר, כדי שיהיה לנחלת הכלל. האם את מסכימה עם דעה זו?

לא. לא צריך להחליט מה לעשות ואיך, הדברים ייעשו מעצמם. תנו לאנשים לרקוד והם ירקדו. אני מאמינה שמחול אתני ימשיך להתקיים עוד הרבה זמן במסגרת משפחתית-קהילתית. ריקודי עם ודגמי היסוד של מסורת תימן יתמזגו בריקודי העם בישראל. התרבות הישראלית, העממית והבימתית, מאמצת בחום את החומרים האלה מכיוון שהם רלוונטיים לה. ראי את ברק מרשל, למשל. אנשים יוצרים שהתרבות הזו מדברת אל ליבם יקחו אותה לבמה. אני מאמינה שבתרבות הישראלית היא תמשיך להתמזג בכל הרבדים. ■■■

ניקובה והרקדניות התימניות לקראת הסיור בפאריס
Rina Nikova and the Yemenite dancers preparing for their tour in Europe